

"هیزه مه‌ده‌نییه‌کان" و هه‌لبژاردنی پاریزگاگان

12-12-2023

نووسه‌ره‌کان

د. یاسین ته‌ها

گورته : ده‌شئ ئەم هه‌لبژاردنه‌ی که برپاره له کوټای ئەمسال به‌ریوه بچیت و نزیکه‌ی 6 هه‌زار کاندید تئیدا ر کابهری ده‌که‌ن ، وه‌ک دهره‌تئیکى جومگه‌یی ته‌ماشاکریت بو ئەو هیزه مه‌ده‌نییه نوئیانه‌ی که له چوار سالی ر ابردوودا سه‌ریانه‌ه‌لدا وه ، چونکه ئە و هیزانه که نه‌یانتواتی به‌بژاردنه‌ی "شۆرشگێری" له تشرینی 2019دا بنه‌ماکانی پرۆسه‌ی سیاسی عێراق بگۆرن ، ئیستا له پاش ئەزموونی به‌شداری له خولی پینجه‌می ئەنجومه‌نی نوینه‌ران ، له‌به‌رده‌م ئەزموونی به‌شداری له ئەنجومه‌نه‌ خۆجییه‌کان دان که چوار سال به‌ر له ئیستا ، به‌هۆی رق و تو و په‌ی خۆپیشانده‌ران و تۆمه‌تبارکردنیان به‌گنده‌لی ، به‌ئیراده‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری و پاشان به‌برپاری په‌رله‌مان هه‌لوه‌شێنران هوه و په‌کخران .

رەنگە بۇ ھېزە نوپۇ و مەدەنىيەكانى عىراق كە خۇيان بە درېژكراوھى گوتار و بەرنامەى خۇپيشاندانەكانى تشرىنى 2019 دەزانن، ھەلبۇزاردنى پارېزگاگان لە 18ى كانوونى يەكەمى 2023، دوورپىيانىك بېت لە نۇوان پووكانەوھى زياتر، يان دەستخستنى بنكەيەكى جەماوھرى و ھېزى بېرار لە ئەنجومەنە خۇجىيەكان. ئەگەريش دەرڤەتى ئەوھيان ھەبوو لەم ھەلبۇزاردنە خۇيان بسەلمىنن، ئەوا يارمەتيدەريان دەبېت بۇ سەرکەوتنى زياتر لە ھەلبۇزاردنى 2025ى پەرلەمان، ھەلبەت پىچەوانەكەيشى، ئەنجامىكى دىكەى دەبېت.

دەشنى ئەم ھەلبۇزاردنەى كە بېرارە لە كۇتايى ئەمسال بەرئوھە بچېت و نزيكەى 6 ھەزار كانديد تئيدا ركبەرى دەكەن، وەك دەرڤەتئىكى جومگەبى تەماشبا بكرېت بۇ ئەو ھېزە مەدەنىيە نوپىانەى كە لە چوار سالى رابردوودا سەريانەھەلداوھ، چونكە ئەو ھېزانە كە نەيانتواتى بە بۇزاردەى "شۇرېشگېرى" لە تشرىنى 2019دا بنەماكانى پروسەى سياسى عىراق بگۇپن، ئىستا لە پاش ئەزموونى بەشدارى لە خولى پىنجمەى ئەنجومەنى نوپنەران، لەبەردەم ئەزموونى بەشدارى لە ئەنجومەنە خۇجىيەكاندان كە چوار سال بەر لە ئىستا، بەھوى رق و توورپەى خۇپيشاندەران و تۆمەتباركردنيان بە گەندەلى، بە ئىرادەيەكى جەماوھرى و پاشان بە بېرارى پەرلەمان ھەلئوھشېزانەوھە و پەكخران.

ھېزە مەدەنىيەكان لە دەستپىكى ئامادەكارىيەكانى ئەم پروسەيە سەرکەوتو بوون لە پىكھىنانى ھاوپەيمانى "قىم المدنى" وەك چەترىك بۇ ھېزە "گۇرانخواز و ديموكراسىيەكان"، بە بەشدارى 10 لايەن كە ناسراوترينيان حىزبى شىوعى عىراقىيە و پەرلەمانتار سەجاد سالم و د. عەلى ئەلپەفيعى وەك ھاوسەرۇكى ديارى كران، بەمەش بازياندا بەسەر بەرەستى 1.7ى سىستىمى ھەلبۇزاردنى سانت ليگوى ھەمواركرودا. ھەموارەكەش سەپنراوى زۇربنەى چوارچىوھى ھاوتاهەنگى شىعە بوو بۇ رىگرتن لەسەرکەوتنى ھېزە بچووگەكان لە ھەلبۇزاردن. ھاوكات لەگەل ئەمەشدا، دەشنى دوورپەرئىزى سەدر و رەوتە جەماوھرىيەكەى لە ھەلبۇزاردنەكە، وەك دەرڤەتئىك بۇ ئەو ھېزە مەدەنىيە تەماشبا بكرېت كە دەپانەوتئ لەگەل ھېزە مەزھەبى و نەتەوھىيەكان ركبەرى بكن، بە تايبەت كە ئەوان لە قۇئاغەكانى رابردوودا ماوھەبەك ھاوپەيمان بوون. بەلام دەبى ئەوھش لە پىشچا و بگىردرېت كە بەھوى ئەوھى خودى سەدر پىنداگرە لەسەر بايكۇت و شونىكەوتەكانى مكوپن لەسەر چۆل ھېشتنەوھى بنكەكەكانى دەنگدان، ئەگەر كەمە ھېزە مەدەنىيەكان بتوانن لە بنكە جەماوھرىيەكانى سەدر سوودمەند ببن، بەتايبەت كە ساردى و گرئىيەكانى ماوھى رابردوو لە نۇوان ھەردوولا ھېشتا وەك خۇيان ماون.

ھاوكات لەگەل ئەمەشدا ھېزە بچووگ و پەرتەوازەكان گىرۇدەى ئەوھن كە جەماوھرەكەيان كۆك نىە لەسەر گرنكى بەشدارىكردن لە ھەلبۇزاردن، ئەمىش لە ژېر كارىگەرىى دوو ھۇكار: يەكەميان، گومانە زۇرەكانى سەر گرنكى و بايەخى بەشدارى لە ساپەى نەبوونى مەرجەكانى ھەلبۇزاردنىكى بېگەرد و ئازاد. دووھمىشان، ئەو ئەزموونە ھەزار و پېر لە پىشويىيەى كە پەرلەمانتارانى ھېزە نوپۇ و مەدەنىيەكان لەم خولەى ئىستادا پىشكىشان كردووھە كە پەرتەوازەى و بى سەروبهرى و لاوازى بەسەرىدا زالە. ئەم بانگەشەى بايكۇت كردنە لە ھەلبۇزاردنى كشتى 2021 يشدا زيانى بەرچاوى لە ھېزە مەدەنىيەكان دا، چونكە بەشئىك لە بنكە جەماوھرىيەكانيان لەژېر كارىگەرىى بانگەشەيەك بوون كە پىئوايە پىئويستە "تشرىن" وەك بەھا و بنەما بەئىلرئتەوھە و نەكرئتە ژمارەيەك لە ناو ژمارەكانى پەرلەمان. ھەرەھا زۇر دەگوترا كە چوونە ناو يارىيەكى نابەرامبەر لەساپەى نەبوونى ھەلى يەكساندا سوودى نىيە، بەشدارى كردنىش لە ھەلبۇزاردن زياتر پروسەكە بۇ ركبەرەكان جوائتر دەكات تا ئەوھى خزمەت بە نارازىيەكان بكات.

لەم ھەلبۇزاردنەدا ھېزە مەدەنىيەكان لە 12 پارېزگا بە 400 پالئورا بەشدارن، ركبەرى سەرەكى ئەوانىش لەنئو 50 ھاوپەيمانى و 296 حىزبى بەشداردا، ھېزە شىعەكانى ناو چوارچىوھى ھاوتاهەنگىن لەگەل بنكەى جەماوھرىيە ھەندىك لە پارېزگارەكانى ئىستا لە شارەكانى نئوھراست و باشوورى عىراق. ھەرچەندە ھېزە مەدەنىيەكان پەرتەوازە و ناكۆكن و ھاوپەيمانىيەكەيان زياتر روالتەى و كاتىيە، بەلام ھاوتاي ئەمەش ھېزەكانى چوارچىوھى شىعەى جگە لە كەركوك و نەينەوا، لە پارېزگاكانى دىكەدا بەسەر چوار ھاوپەيمانى و جەمسەرى سەرەكىدا دابەش بوون بە سەرۆكايەتى (مالىكى، عامرى _ خەزەلى، كەكىم _ عەبادى، ھومام جەمودى)، ئەو يەكپىزىيەشى ھەيانە تەنيا بۇ ناوچە جىناكۆكەكان و پارېزگا فرە پىكھاتەكانە.

كىشەى گەورە بۇ ھېزە مەدەنىيەكان بە پلەى يەكەم بالادەستى ھېزەكانى چوارچىوھى ھاوتاهەنگى شىعە و نابەرامبەرى تەرازووى ھېزە بەو پىيەى ئەوان كوكمپران و دەزگاكانى دەولەتيان لە بەردەستە. بەدواى ئەمەشدا مەسەلەى رىژەى بەشدارى مەترسىيە لەسەر ھەردوولايان، چونكە ئاماژەكان ئەوھە دەردەخەن كە سەدرىيەكان جگە لە بايكۇتى خۇيان، ھەولدەدەن ئەوھەندەى بتوانن رىگربن لە بەشدارى چالاكانەى دەنگدەران لەو جىگايانەى كە دەتوانن. ھەرەھا جۇرىك لە بى ھىوايى و دلشكانىش ھەپە لە پروسەى ھەلبۇزاردن لەناو جەماوھردا و بەشدارى كەمى ھەلبۇزاردنى (2021)يش نموونەپە. لەم ھەلبۇزاردنەشدا زياتر لە 7 مليون كەس نەچوون بۇ وەرگرتنەوھى كارتى بايومەترى و 16 مليون كەس مافى دەنگدانىان ھەپە لەكۆى 23 مليون، ئەمەش زياتر لە ھېزە سياسى و تايڤىيەكان زيان لە بەرژەوھەندى ھېزە مەدەنىيەكان دەدات، چونكە ئەو رىژە كەمەشى كە بەشدارى لە ھەلبۇزاردن دەكەن، زياتر جەماوھرى ئاراستەكراو و ئەندامانى حىزبەكان و خەلكانى سوودمەندن لىيان، يان ئەوانەن كە بە پالئەرى مەزھەبى و نەتەوھىيەى يان بەرامبەر بەخشىن و سوودى ماددى راستەوخۇ دەچنە سەر سندوقەكانى دەنگدان، ئەمانەش بەشئىك لە مىكانىزمى ھېزە دەسەلتادارە گەورەكان بۇ

جگە لە ھېزە سىياسىيە تەقلىدىيەكان، لە ئىستاشدا ھېزە مەدەنىيەكان كېشەى حىزبە درووستكراوھكانى پارىزگارەكانىشيان بۇ زياد بووھ كە لە پۇستدان و بەھىزترىنيان(ئەسەد ئەلعيدانى) پارىزگارى بەسرەيە. ھاوشانى ئەوھش ھاوپەيمانىيەك ھەيە بەناوى "الأساس" كە جىگرى يەكەمى سەرۆكى پەرلەمان موحسىن مەندەلاوى سەرۆكايەتى دەكات و ئەويش لە ھەمان بازنە و رووبەرى ھېزە مەدەنىيەكاندا چالاکى و بانگەشە دەكات. بەھۆى پىشتىوانە دەسترۇيشتووھكانى لىستەكە و پېگەو پۇستى مەندەلاويشەوھ تواناى ھەيە ھېزە مەدەنىيەكان تەنگەتاو بكات.

بەپپى زۆرىك لەو ئامازانەى كە بەردەستن چانسى ھېزە مەدەنىيەكان و مىرانگرەكانى تشرىن لاواز دېتە بەرچاو بۇ بەدەستھىنانى سەرکەوتنى بەرچاو لەم ھەلبۇاردنەدا. ھەلبەت ئەگەرى سوپرايز ھەر بە كراوھي دەمىننەوھ. ھۆكارى ئەم رەشبينىيەش جگە لە كېشە نېوخوييەكانى ئەم ھىزانە، پىداگرى ھېزە گەرەكانە لە ھىشتنەوھى چوارچمكى پرۇسە سىياسىيەكە لە دەستى ھېزە شىعە بآلدەستەكان لەم قۇناخە، ئەويش لەرېگاي بەكارھىنانى تواناكانى دەولەت لە لايەك و بەكارھىنانى گوتارى تايغى و مەزھەبى لەلاكەى تر. ئەمە جگە لە بەكارھىنانى گوتارى خىلەكى لە ناوچە گوندنشىن و داخراوھكان كە فاكترىكى بەھىزى تاقى كراوھيە لە ھەلبۇاردنەكانى عىراق.